

A kolozsvári Egyetemi Diákasztal, a Mensa Academica alapításának története*

Ha a kolozsvári diákotthonok múltját kutatjuk és azok eredetéhez akarunk hozzájutni, úgy látjuk, hogy az Otthon és Menza (Diákasztal) története, legalábbis kezdetben, egymástól el nem választható. Ha mégis azt keresnők, melyik a régebbi, melyik intézmény létesítése vált előbb szükségsszerűvé, úgy tűnik, az elsőséget a Diákasztalnak kell adnunk. Az első kezdeményezések a Diákasztal érdekében történtek, s ennek a jegyében folytatódtak tovább. Sőt amikor a mai Avram Iancu (Gábor Áron a magyar négy év alatt) épületét mintegy tízévi társadalmi gyűjtés és előkészület után sikerült tető alá hozni, az épület nagyjából már az Otthon céljaira szolgált, bár az épületet nem Otthonnak, hanem Menza-palotának nevezték és ismerték a városban.

Ezért van az, hogy Otthonunk története (ugyanis a magyar négy év alatt hivatalos neve: A Kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Gábor Áron Otthona) ismertetésénél a Menza–Diákasztal vonatkozások nem kerülhetők el.

A Diákasztalról először 1894-ben olvashatunk az egyetem évkönyveiben, amikor a hallgatók, élükön Krenner Miklóssal,¹ mozgalmat indítanak a Diákasztal létesítésére. Alírási íveket bocsátanak ki adományok gyűjtésére, s rövidesen sikerül is 30 000 forintnyi megajánlást összegyűjteni. Az akció megindítására az a körülmény készítette a hallgatókat, hogy szanaszét a városban – sokszor egészségtelen helyiségekben – kellett a vidékieknek az étkezést megszervezni.

A hallgatóságtól kiinduló kezdeményezés a következő években mind nagyobb érdeklődést keltett, az egyetemi tanárok is egyre többen kapcsolódtak be a munkába, sőt magukénak tekintették a kezdeményezést, olyannyira, hogy 1898-ban alapszabályt készítettek, amelyet 1899. december 14-én a miniszter is jóváhagyott, s így a Mensa Academica jogi személyiséggel bíró egyesület lett. Az *Alapszabályzat* célul tűzte ki a szétszórtva étkező hallgatók összevonását és olcsó étkezéshez juttatását. Pecsétjén a következő körirat olvasható: Egyetemi Diákasztal – Mensa Academica, 1894.

A Diákasztal Felügyelő Bizottság igazgatása alatt állt, amelynek tagjai: az egyetemi tanács által kiküldött elnök és alelnök (egyetemi tanárok), továbbá az egyes karok által megválasztott egy-egy rendes és egy-egy póttag. Ugyancsak egy-egy tagot jelölnek az ifjúsági segélyegyletek. Részt vesz a Bizottságban az egyetemi kvestor és a gyűjtőbizottság elnöke. A Diákasztal minden vagyonát – az egyetemi alapítványok módjára – a kvestúra kezeli. A Diákasztal jövedelmei a kamatok, a rendes évi segélyek, az étkezési jegyek ára s különböző adományok. Az *Alapszabályt* a Felügyelő Bizottság javasolja, és az Egyetemi Tanács hagyja jóvá. A Diákasztal feloszlását kimondó határozat csak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium jóváhagyásával lesz érvényes. A kormány a Felügyelő Bizottságot feloszlathatja, s a Diákasztal működését is megszüntetheti.² A feloszlást kimondó határozat három éven át csak ideiglenes jellegű. Véglegessé csak akkor válik, ha a Diákasztal visszaállítására az akadályok továbbra is fennállnak.

* A Mensa történetét Puskás Lajos (1901–1982) állította össze, kiegészítve közreadja Puskás Attila.

¹ Krenner Miklós (1875–1968) ismert hírlapírói neve Spectator. Demokrata, liberális közíró, a román–magyar megbékélés híve a teljes jogegyenlőség alapján.

² Az 1919. május 12-én felvett jegyzőkönyvből: „A Román Kormányzótanács megbízottja kijelenti, hogy mivel a Mensa Academica (Egyetemi Diákasztal) alapszabályzata értelmében ennek vagyonát mint egyetemi alapítványt a Questura kezeli, azt *állami vagyonnak* [kiemelés tőlem – P. A.] tekinti. Ennek következtében a felügyelőbizottságot – megbízása alapján – a mai nappal feloszlatoznak jelenti ki...”

A Diákasztal megalapításával egyidejűleg *hölgybizottság* is alakult azzal a céllal, hogy teaesték rendezésével a Diákasztal jövedelmeit növelje, ugyanakkor azt is vállalták, hogy a napra beosztott hölgyek ellenőrizték a menza működését. A bizottság tagjai az egyetemi tanárok feleségei voltak, élükön Apáthy Istvánnéval. Egy-egy ilyen teaestély jövedelme 400–500 korona. Olykor tombola volt, ezekre festményeket, értékes tárgyakat gyűjtöttek.

A Diákasztal jövedelmét növelték az Erdély városaiban rendezett diákbálok (Pl. Désen, Sepsiszentgyörgyön). Komolyabb összeget biztosított még az 1897. évi sorsjáték jövedelmének egy része, amelyet ebben az évben a pénzügyminiszter különös kedvezésből engedélyezett a Diákasztalnak (ez 14 185 forintot jelentett). A jövedelem növelésére az érdekelt hallgatókat is bevonták, ám kevés sikerrel.

Állami támogatást viszont alig kapott a Diákasztal (először 1900-ban a VKM-től 2000 koronát). Így 1900-ra az összegyűlt vagyon 51 000 korona volt. Az állami segély csak 1909–10-ben emelkedik 5000 koronára. Ugyancsak jelentősebb összeg volt a hallgatók által beiratkozáskor évente befizetett 1 korona (összesen 4500 korona).

A komolyabb összegek az alapítványtevőktől származtak. Így özv. Peielle Istvánné létesített férje emlékére alapítványt. Az alapítólevél 1888-ban kelt, és 10 000 forintról szólt. Eleinte tanulmányi segély volt, később (1891-ben) a Peielle-alumneum étkezési segélyként 4 egész és 12 fél ebédre változott. Amikor az új menza építése sorra került, az özvegy 1911-ben harmadszor is módosítja az alapítólevelet, ezúttal az ingatlan céljaira (ekkor már 23 500 koronára nőtt az összeg).

Kisebbségekről szóló alapítványokat tettek a jogi kar tanárai (1894-ben évi 200 koronát); az orvosi kar tanárai (1895-ben egyszeri 1200 koronát); Szacsavay Sándorné, sz. br. Wesselényi József férje halála után (1908-ban) 10 000 korona ösztöndíjat, amit az épületbe fektettek, azzal, hogy ennek 4 százalékos kamata ellenértékeként egy ingyenes (vagy két féldíjas) hallgatót segélyeznek. Végül Moldován István emlékére édesapja, Moldován Gergely egyetemi tanár 1909-ben 3000 korona alapítványt tesz „derék, szorgalmas, szegény román anyanyelvű fiú részére”.

Mivel a Diákasztal bérelt helyiségben működött, amely sem tisztaság, sem a kiszolgálás tekintetében nem volt méltó az egyetemi ifjúsághoz, a bizottság a hallgatók nyomatékos kérésére elhatározta, hogy a bérletet saját kezelésébe veszi, ami 1904-ben meg is történt. A viszonylag javult helyzet sem volt véglegesként elfogadható. Mind égetőbbé vált a saját tulajdonú Diákotthon létesítése.

A Diákotthon alapítása. Elvi viták

Az egyetemi diákotthon alapításának a kérdését először 1897–98-ban tárgyalta az Egyetemi Tanács. Egy ilyen otthon megvalósításától az egyetemi ifjúság belső életének jelentékeny javulását várják. Szó van a Biasini Szállodának³ diákinternátus céljára való kibéreléséről. A terv azonban elesik a tanárképző intézet tantestületének ellenzése miatt. 1897. április 26-án ez a határozat születik: „Valamennyi szavazattal egy ellen – amely semmiféle internátust nem akar – kimondja [a tanártestület – P. A.], hogy a tanárjelöltek számára internátust csak olyan szellemben és szervezettel pártolhatna, aminő a budapesti Eötvös-intézet, máskülönben az ösztöndíja-

Dr. Buday Árpád kijelenti, hogy az Alapszabály utolsó pontjának rendelkezése arra az esetre vonatkozik, ha az Egyetemi Diákasztal megszűnne. De vagyona akkor sem állami, hanem *alapítványi vagyon* lenne, ami jogilag lényegesen más. (Kiemelés tőlem – P. A.)

³ A Biasini Szálloda a kolozsvári 19–20. század neves épülete az egykori Petőfi (ma Avram Iancu) utcában. A 19. században több neves személyiség szállt meg itt (Liszt Ferenc, Petőfi, Bălcescu, Bolliac).

kat jelen alakjukban előnyösebbnek tartja. A Mensa Academicával mint egészen egyetemi és sajátlagos célt követő intézettel kapcsolatban az internátust semmi esetre sem pártolhatja.”

1902–1903-ban is foglalkozik az Egyetemi Tanács a diákothon kérdésével, és az elkészített tervet nyomtatásban kiadja a karoknak. A karok bíráló megjegyzései azonban olyan elvi ellentéteket tartalmaznak, hogy a tanács dönteni nem tud, s az ügyet a bizottságnak újra átadják.

Az első terv *szövetkezeti alapon* akarta az Otthon kérdését megoldani. A terv elgondolója dr. Gidófalvi István, formába öntötte dr. Schneller István. A terv alap gondolatai: a szövetkezetnek tagja minden egyetemi hallgató és egyetemi tanár. Félévi díj 4 korona, amely összeget a kvestor kezeli. Az első teendő egy, mintegy százszemélyes diákothon építése, de foglalkozna a szövetkezeti hallgatók részére pénzkölcsönzéssel is. Támogatná a diákegyesületeket és természetesen a Diákasztalt is. A szövetkezeti választmányban minden ifjúsági intézmény helyet kapna. A tervhez költségszámítás is volt mellékelve.

1905-ben Apáthy István akkori rektor foglalkozott igen behatóan az Otthon kérdésével. Oxford és Cambridge mintájára a legjobb tudósok és politikusok nevelőintézetét látja az Otthonban. Ezért ő több, egymástól független, kis kertes épületben gondolja elhelyezni az Otthont. Ez nemcsak bentlakás, hanem lelki művelődés, társasági műveltség, jó ízlés, úri hang és fegyelmezett iskolája lenne; amit „otthon a magyar ifjúság nem tanult meg”, pedig ez a nyugati színvonalú közéleti szereplés előfeltétele. Ilyen feltételeknek Apáthy szerint nem felel meg sem a kaszárnyaszerű Tanítók Háza, sem a „Szent József”, sem a Református Teológia. Ezek létezése nem teszi feleslegessé a „college”-szerű Diákothont. A szövetkezettel kapcsolatban, amelyet ő elvileg helyesel, azt kívánja, hogy ez az egyesületek önkormányzatát ne csorbítsa. Csúpan csúciszerv lehetne. Emellett azonban minden hallgató tagja kellene hogy legyen a fakultásonként alakult hivatás szerinti egyesületeknek is.

Az Apáthy-tervet az Egyetemi Tanács több pontban aggályosnak tartotta, s ezért nyomtatásban kiosztotta. Maga a minisztérium nem támogatta, mert a felekezeti otthonokkal – amelyek jelentékeny állami támogatást kaptak – a kérdést megoldottnak látta.

A menzaépület építésének előkészületei

Annak ellenére, hogy sem az Egyetemi Tanács, sem a minisztérium nem támogatja Apáthy elgondolását, Pósta Bélával együtt lankadatlan erővel kezdenek hozzá, hogy társadalmi források igénybevételeivel valósítsák meg tervüket.

1904–1905-ben már készen van az építési terv, amelynek kivitelezésére csak öt év múlva kerülhet sor. A terv pénzügyileg már akkor megvalósítható lett volna. Az épületbe a Diákasztal részére szükséges alagsori és földszinti helyiségeken kívül az első és második emeletre 20 diákszobát terveztek, egyenként 2–2 hallgató részére. Ezenkívül a „fellow” (felügyelő) részére lakást. Érdekes megjegyezni, hogy ebben a tervben a Diákothonnak csak a menza fenntartását megkönnyítő – másodrendű – szerep jutott.

Az építkezés megkezdéséhez az első lépés a telekszerzés volt. Ennek érdekében kereste fel a Diákasztal Felügyelő Bizottsága Szvacsina Géza akkori polgármestert, aki Kolozsvár törvényhatósága nevében készséggel vállalta, hogy a telekről gondoskodik. Ez meg is történt azaz, hogy az (akkori) Petőfi és Egyetem utca sarkán lévő ún. „kőfaragó telket” átíratva a „Kolozsvári Egyetemi Diákasztal” céljaira, azzal a kikötéssel, hogy amennyiben ettől eltérő célra használnák, Kolozsvár sz. kir. város közönségének jogában áll az ajándékozást visszavonni, illetve az ajándékozott telek mindenkor forgalmi értékének megtérítését követelni. A város által adományozott ingatlan telekkönyvi leírása a következő: „Belső-Torda utcában [Egyetem u. –

P. L.] kőház 6 lakrészsel, 60 öl terjedelemben. A Külső-Torda utcában [Petőfi u. – P. L.] szintén kőház udvarral, 4 lakrészsel. Területe 289 öl.”

Az ajándékozás feltétele az volt, hogy a menza meg kell hogy vásárolja a Fogoly utcára (a mai Potaisa u. és ennek folytatása) eső szomszédos telket, s annak a Fogoly utca kiszélesítésére szükséges részét a városnak díjtalanul átengedje. Ez a feltétel okozta az építkezés megkezdésének négyéves késedelmét. A tulajdonos (özv. Sombory Andrásné, sz. Tauffer Katalin) ugyanis – visszaélve a helyzettel – a 39 ölnyi telekért 30 000 koronát kért, ami a valódi árnak kereken tízszerese volt. Hosszas tárgyalások következtek, amelyeknek 1906. május 25-én lett végük, amikor is sikerült a telket 10 000 koronáért megvásárolni.

Ekkorra azonban az időközben lezajlott munkásmozgalmak miatt az építkezési költségek 38 százalékkal megrágultak. Így egyelőre el kellett halasztani az ifj. Nagy Károly egyetemi adjunktus által elkészített tervek megvalósítását. Állandó halasztás után végre a minisztérium támogatásával 1909 augusztusában megkezdődhetett az építkezés.

A kolozsvári Menza-palota (1910–1919)

A jelenlegi Avram Iancu (1940–44 között Gábor Áron) Diákotthon élete tulajdonképpen a Menza-palota felépítésével kezdődött. Felépítése után alig négy évre a háborús időkben megszüntették a működését, hogy az 1919-es őszi forradalom idején még néhány hétre hajlékot adjon a magyar egyetemi hallgatóknak, amíg a román főhatalom át nem vette, és a mai elnevezést már akkor viselő Avram Iancu Otthonná alakította.

A Menza-palota első részének az építése

Miután a telek rendelkezésre állt, az építkezéshez szükséges összegről kellett gondoskodni. Ebben igen nagy segítséget nyújtott gr. Apponyi Albert⁴ akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, aki hozzájárult ahhoz, hogy az Országos Tanítói Nyugdíj- és Gyámalap 250 000 korona kölcsönt utaljon ki az építkezéshez azzal a feltétellel, hogy Kolozsvár sz. kir. város jóállást vállaljon a részletek pontos fizetéséért. A város nemcsak hogy elvállalta, hanem a törlesztéshez évi 500 korona segély fizetését is vállalta. Így jött létre a kölcsönügylet az alappal oly módon, hogy az alaptőke és kölcsöntőke kamatai 76 féléven át félévi előleges részletekben fizetendő 6837 korona 80 fillér, valamint 6 százalékos késedelmi kamattal (esetenként). Ez a feltétel a 3776-os számú régi telekkönyv C lapján is fel van vezetve.

Ilyen előzmények után indulhatott meg az építkezés 1909 augusztusában Nagy Károly műépítész, műegyetemi adjunktus régi tervei szerint, amelyeket újólaj átdolgozott, és az átdolgozással keletkezett 1000 korona szerzői díjat a Menza javára ajándékozta. Ezután a gyors ütemben megindult építkezés eredményeként 1909 decemberéig elkészült az alagsor, a földszint, az első emelet, valamint felhúzták a második emelet falait, de a beállott fagyos tél miatt elmaradt a vasbeton takaró elkészítése. A munka 1910 februárjában folytatódott, és júniusra már annyira haladt az építkezés, hogy csak a villanyszerelői, lakatos-, asztalos-, padlóburkoló-, mázó- és szobafestő-munkálatok maradtak június–augusztusra.

Még egy váratlan nehézség állott elő, mindjárt az építkezés megkezdésekor. Megállapították, hogy a régi várfal, ameddig az építkezés eredetileg terjedt volna, annyira elpusztult, hogy többé helyre nem állítható, és így le kell bontani. Ennek a következménye az lett, hogy az

⁴ Gróf Apponyi Albert (1846–1933) a Függetlenségi Párt képviselőjében vallás- és közoktatásügyi miniszter. A lex Apponyi megalkotója. Az első világháborút követő békekonferencián képviseli Magyarországot. A Népszövetségben haláláig Magyarország fődelegátusa.

Egyetem utcai szárnyat két méterrel hosszabbra kellett kitolni, mint ahogy azt tervezték. Ez 10 000 korona többletkiadást jelentett. Ezt a nehézséget is a Szvacsina polgármester kezdeményezte gyűjtés oldotta meg. A város polgárai három nap alatt 7643 koronát adtak össze. A 2740 adományozó nevét díszalbum őrzi. A gyűjtést 31 csoportban 3–3 egyetemi hallgató végezte, akik közül ismertebbek Xántus János, Merza Gyula, Stanca Constantin, Berde Károly, Kiss Elek. Saját hivatalukban indítottak gyűjtést dr. Janovics Jenő, dr. Pap József, Sándor József, dr. Gaál Kelemen, Hevesi József. Gr. Kornis Károly, a katolikus gimnázium VI. o. tanulója saját kezdeményezéséből.

Végre tehát, annyi év vágya után, 1910. szeptember 24-én az egyetemi év megnyitásával egy időben a Tanács a vendégek részvételével megnyitotta a Mensza kapuit. Az alagsorban nyertek elhelyezést a központi fűtés helyiségei, a konyha, a tálaló, három kamra, a szakácsnő, a cselédek és a gazdasszony lakása, a zöldségespince, a húselőkészítő, a két pince, a gépésműhely, a cselédfürdőszoba és WC. A földszinten az előcsarnok, a ruhatár, két ebédlőterem 300 hallgató részére, a felső tálaló, a mellékhelyiségek és az iroda a hölgybizottság részére. Az első és második emeleten 22 berendezett diákszoba 2–2 ágygal, heverővel, továbbá mellékhelyiségek, fürdőszobák és mindkét emeleten társalgó. A padláson mosókonyha, fehérneműraktárak és közös tanulóterem. A melléképületben a földszinten férfi személyzeti szoba és a gépész ház-mester lakása; az emeleti részen pedig a bentlakó „tanácsadó jóbarátjának”, a „fellow”-nak a lakása, aki egyúttal a Felügyelő Bizottság titkára és az intézet gondozója is. Ezt a tisztelet egészen a román időkig dr. Buday Árpád egyetemi tanár töltötte be.

Az előcsarnokban két emléktábla is elhelyezést nyert⁵, melyek közül az egyik a Diákasztal alapításában kimagasló szerepet játszó Kolozsvár város, illetve a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium érdemeit örökíti meg, a másik a Peielle István bronz mellképét foglalja magában a megfelelő felirattal. A románok mindkét emléktáblát leszedték és több darabra törve a padlásra helyezték.

A Mensza-palota második részének az építése

Az 1910-re elkészült épületrész már az eredeti tervek szerint is folytatásra szorult. Ehhez első teendőként a szomszédos Petőfi utca 9. szám alatti házat kellett megvásárolni. Az adás-vétel 1912. október 15-én történt meg. Özv. Schlauff Károlyné 52 000 koronát kapott házáért, amelyet a Mensza addig is használatába vett, amíg az új épület felépítésére sor kerülhetett. Itt volt elhelyezve a társalgó és az olvasószoba, valamint négy diákszoba is.

Miután a Mensza az új épület terveit is elkészítette, s a város vállalta egy újabb 290 000 koronás kölcsönért a kezességet, sor kerülhetett a második épületrész felépítésére is. Mivel azonban az Országos Tanítói Nyugdíj- és Gyámalap ezt a kölcsönt csak 1914-re tudta folyósítani, az építkezés is csak ekkor kezdődhetett el.

Ennek a kiegészítő épületnek az építését 1914 tavaszán kezdték meg, és a szerződés értelmében 1914. október 1-jére tökéletesen készen kellett állnia. Az új épületben 31 lakószobát terveztek. Eszerint – minden szobára két hallgatót számítva – az Otthon október elsejétől 114 hallgatót fogadhatott be. A régi, Schlauff-féle épületet március 15-én kezdték bontani, s mire a világháború kitört, az új rész annyira elkészült, hogy csak az üvegezés, festés, padlóburkolás volt hátra. A háború kitörésekor rövid időre katonai beszállásolás késleltette a munkát, de azért

⁵ Az emléktáblákat összetörték az intézet román átvétele (1919) után, majd 1940–1945 között ismét az előcsarnok falán voltak. Jelenleg sorsuk ismeretlen.

az épület 1914 decemberére elkészült. S mivel ekkorra a régi épületrészen is elvégezték a még szükséges javításokat, a két épületrész megjelenésében tökéletes összhangot mutatott.

Így a Menza-palota országosan páratlan kivitelezése – amint ez az előbbiekből is kitűnik – társadalmi összefogás eredménye volt. Ennek az 1904-ben kezdődött és tíz év múlva megvalósult elképzelésnek az élén mindvégig a Diákasztal Felügyelő Bizottságának, személy szerint dr. Pósta Bélának és Apáthy Istvánnak az eltökéltsége állt. Természetesen a Nyugdíj Intézet ugyan üzletszerű kölcsönrel, de nagy jóindulattal támogatta az akciót.

Az építkezés befejeztével a Diákasztalnak kb. 800 000 koronás vagyona volt (az ingatlan értékével együtt a berendezés, könyvtár stb.); ezzel szemben 540 000 korona jelzáloghitel, amelyet a tervezett 76 év alatt a Diákasztal könnyen letörleszthetett volna. Ugyancsak tehetőseget jelentett az épületbe beépített Peielle-, Szacsvainé- és Moldován-féle alapítványok kamataiként járó ösztöndíjak értéke is.

Élet a Menza-palotában

Az Otthon diákélete 1910 őszétől 1915 januárjáig tartott. Ez az öt év (ha nem számítjuk az 1940–44-es éveket) mindössze az, amit a kolozsvári magyar diákotthoni élet tartalmának számíthatunk (valamint a felekezeti otthonokét).

Olyan bentlakó hallgatók, akik az előző években elhanyagolták tanulmányaikat, most társaik szorgalmát látva egyre-másra pótolták mulasztásaikat. Az Otthon élete a lehető legfeszélyeztetlenebb. A háziarend semmi olyant nem kívánt, amit minden művelt ifjú egyéniségének és szabadságának korlátozása nélkül nem teljesíthetett. Maga a Felügyelő Bizottság inkább az elvek meghatározására szorítkozott. A tartalomnak életre keltése a felügyelőre – dr. Bitay Árpádra – hárult.

Bukás egész idő alatt az Otthon lakóinál nem fordult elő.

Gondoskodtak arról is, hogy a hallgatók az Otthonban találják meg szórakozásukat. Jól berendezett játéktér és újságtér állt rendelkezésükre. Ily módon kialakult öt év alatt egy bizonyos „Menza-közszellem”, „Menza-becsület”, amelyet folyamatosan fenntartott az Egyetemi Kör vezetősége. Ebben a Menza-hallgatók főszerepet játszottak.

A Menza nemzeti szerepe

Baltazar püspök 1912-ben kelt körlevelében (abból az alkalomból, hogy a Menza könyvtérjesztő vállalatot alapított) arra figyelmeztet, hogy „hihetetlen szívóssággal, következetességgel, gazdasági, kulturális és politikai eszközökkel [...] nyílt és titkos forrásokból [...] hálót kerít a román irredenta réme”. Egyébként a Menza-bizottság 1911. évi jelentésében szó van arról, hogy egy görög katolikus vallású, de magyar fiút a Menza „ment meg” a román menza által felajánlott „segítség”ől, amit mint utolsó mentséget kellett (volna) elfogadnia”.

Hogy a világháborút megelőző években mennyire nem törődtek a diákok szociális helyzetével, bizonyítja az a levél, amelyet a dési Fall Endre írt a Menzának. Az elnök azonnal felvettette a nyomorúságból jövő fiút Menza-lakónak.

A Menza-hölgybizottság

A főként egyetemi tanárok feleségeiből álló hölgybizottság felügyelői munkát végez a konyhán és az ebédlőben, teadélutánokat szervez. Ezeket fogadó-délutánoknak is nevezték, az anyagiakon kívül a jó társaságban forgolódást is megtanulhatták itt a hallgatók. A háziasszonyok

teasüteménnyel látták el ezeket a fogadó-délutánokat. Apáthy Istvánné például az 1913–14-es iskolai évben minden délutánra vállalta a teát. Ebben a tanévben nyolc Menza-zsúr volt, amelynek jövedelme 1892 koronát tett ki. A zsúrok a kolozsvári társaság kedvelt találkozási helyeivé lettek.

A Menza könyvkiadó és könyvterjesztő vállalata

A vállalat, azzal a céllal, hogy jó könyvekhez hozzájuttassa a közönséget, 1911-ben alakult meg. Egyszersmind jelentősen növelte a Menza bevételeit is (az első évben 1000 korona volt, ami évről évre növekedett, és 1913–14-ben már 2837 korona tiszta jövedelmet könyvelhettek el).

Az Otthon jövedelmei

Állandóan a Felügyelő Bizottság panasza az állami támogatás szűkmarkúsága miatt (3000 korona évenként), amely panaszoknak konkrét eredménye is lesz: a rektorátus 1913-tól fűtésre és világításra 4000 korona segélyt utal ki. Az 1912–13-as tanévtől már az állami segély is nagyobb, évi 10 000 korona. Az Egyetemi Tanács jóváhagyásával a hallgatók az eddigi 1 korona helyett évi 1,5 koronát kötelesek befizetni. A város is felemeli az eddigi 500 koronás segélyt 1000 koronára. A rendszeres gyűjtésekből is bejön évi 4–5000 korona. Az 1912–13-as tanévben a pénzügyminiszter átengedi az évi osztályorszájék jövedelmének egyhatvanad részét, azaz 12 250 koronát. 1914-ben Richter Aladár ny. egyetemi tanár zongorával ajándékozza meg az Otthont.

Az alapítványok kamataiból évente átlag 10–15 hallgató kapott segélyt, akik ennek ellenében különböző feladatokat láttak el (felügyelet az ebédeknel, az újság- és játéktérmekek rendben tartása, az adminisztrációs munkák segítése stb.).

A háborús évek a Menza életében

A szépen kialakult Otthon életének fejlődését a világháború állította meg. 1914. augusztus 6-án az egész épületbe, még az épülőfélben lévő új szárnyba is, katonaságot szállásoltak el. Augusztus 27-én a Vöröskereszt felkérésére a katonaság ugyan kiürítette az Otthont, de lefoglalta a Vöröskereszt. Szeptember 27-ig üresen állt, ekkor a Vöröskereszt közölte, hogy egyelőre nem tart igényt az épületre. Így október elejétől megnyílt az Otthon, és működött a karácsonyi szünidőig, majd 1915. január 6-tól a világháború egész tartamára katonakórház céljaira szolgált. Előbb a Csernovicből ide menekült Landwehr-kórház foglalta le, azután a császári és királyi csapatkórház. Csupán az egyik ebédlőt hagyták meg az Otthon holmijainak az elraktározására. Az őszirózsás forradalom kitörésekor a Tiszti Önkéntes Zászlóalj foglalta le a laktanyának, de csak rövid időre, mert azután 1918 novemberétől a Kelet-magyarországi Főkormánybiztosság székhelye. Itt volt Apáthy István fő kormánybiztosnak a hivatala. A románok 1918. december 22-én vették át a várost, és oszlatták fel a Főkormánybiztosságot. Az Otthon irattári adatai szerint a Főkormánybiztosság utoljára ebben az épületben 1919. január 6-án adott ki írást. Januárban újra megindult a menza, benépesült a harctérről visszajött „öreg” egyetemi hallgatókkal. De rohamosan közeledett az az időpont, amikor a román hatalom fegyveres erővel birtokába vette az épületet. Ez a nap 1919. május 12. volt.

Anyagi ügyek a háborús évek alatt

A Nyugdíjalappal kötött szerződés értelmében 76 félév alatt kellett volna a Diákasztalnak a kölcsönvett 540 000 koronát törleszteni. Ezt a kötelezettségét 1910/11-től kezdte teljesíteni, befizetve a kerekén 14 000 koronára, illetve a második kölcsön felvétele után 30 000 koronára rúgó törlesztési összegeket. 1915 májusában azonban az elnökség kérte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot, hogy a törlesztésről másként gondoskodják, mivel az épület katonai célokra lévén lefoglalva, jövedelmet nem hozott. Azt is kérte az elnökség, hogy a veszteségek pótlásáról is gondoskodják valamiképpen a minisztérium. Ezt a kérést a következő években is mindig megismételte, választ azonban sohasem kapott, viszont a részletek fizetését sem sürgették. Ám az így elmaradt törlesztési összeg az 1917–18-as tanév végére már 107 348 koronára gyűlt. Ugyanakkor a Diákasztal Felügyelő Bizottsága 133 012 korona háborús kárt mutatott ki, amelynek a megtérítése esetén rendezni lehetett volna az adósságot, sőt új beruházásra is juthatott volna.

A Felügyelő Bizottság évről évre pontos kimutatást vezetett a Menza háborús veszteségeiről. Ezek: az államsegély elmaradása, az elmaradt teadélutánok, az adományok (valószínű) összege, a könyvterjesztő vállalat elmaradt bevételei, valamint a kevesebb beiratkozott hallgató miatt kiesett másfél koronás járulékok. A legnagyobb kár az elmaradt lakbérek miatt keletkezett. Ha ezekből az összegekből levonjuk a ki nem adott rezsioösszeget, 1918-ra a fentebb jelzett 133 012 korona kár keletkezett.

Az Otthonon kívül

Persze történtek próbálkozások a hallgatók háború alatti elhelyezésére. Így a klinikák igazgatói 1918-ban 45 ingyenes férőhelyet biztosítottak a legszegényebb hallgatók számára. Az ételmezés kérdését úgy próbálták megoldani, hogy a Karolina kórház konyhája főzött, míg az étkezés a katolikus egyház Kőkert utcai óvodájának egyik termében folyt.

1917-ben az Otthont különös öröm érte. Ez év október 2-án avatták „sub auspiciis regis”⁶ doktorrá az intézet két volt hallgatóját, Zeheri Lajost és Olosz Lajost. Ugyancsak ebben az évben avatták az itteni egyetem tiszteletbeli bölcsészdoktorává Hubay Jenő⁷ zeneszerzőt, aki – mintegy hálából – a Menza javára koncertet adott.

A Felügyelő Bizottság – hogy az alapítványtevők iránti kötelezettségeinek eleget tegyen – kieszközölte az Egyetemi Tanácstól, hogy az Otthon költségeinek megtakarításából (nem működött, így a fűtés, világítás tervezett összege megmaradt) 7, havonként 30 koronás segílyt utalhasson ki.

A háborús évek alatt is gyarapodtak az alapítványok. Szondy Mátyás táblabíró és felesége 3000 koronás alapítványt tett a hősi halált halt fiuk emlékére (egy zombori vagy más délvidéki hallgató javára). Dr. Kosutány Ignác 2000, míg Markusovszky Lajos 4000 koronás alapítványt tett.

Ekkor (1918 vége felé) a Felügyelő Bizottság már a várható békés évekre készül. Sajnos hiába. Az elkövetkező huszonnégy évben a román kormány oly bőkezűséggel támogatta a román ifjakat, amilyenre a régi Magyarországon nem volt példa.

Egyelőre az adott viszonyok között készül a Felügyelő Bizottság az otthon megnyitására. Ezért 1919 januárjában az intézetet kitakarítják, újra berendezik, és már a hónap végén ismét

⁶ Kivételesen ünnepélyes keretben.

⁷ Hubay Jenő (1858–1937) kiváló magyar hegedűművész, pedagógus, zeneszerző, 1886 után a zeneakadémia tanára.

117 diák lakik itt, és 300 étkezik. Nem sokáig. 1919. május 12-én a román állam karhatalom segítségével birtokába veszi az épületet.

A Menza-palotából Avram Iancu bentlakás lesz (1919–1940)

Eme szomorú időszak nem kevésbé szomorú bevezetője, hogy 1919. április végén meghal Pósta Béla, a Felügyelő Bizottság 1904 óta elnöke, a Menza megteremtője. Innen, a Menza-palota előcsarnokából kísérték utolsó útjára.

Az átvétel

Még a Buday titkár által elhelyezett tanulók zavartalanul folytatják januártól tanulmányait, amikor május 12-én valamennyi egyetemi intézmény átvétele megtörténik. Ezen a napon a nagyszebeni Kormányzótanács megbízásából fegyveres katonákkal megjelenik a Menza épületében Candrea László tanár, és követeli Buday Árpád titkártól az épület átadását. Buday tiltakozik, arra hivatkozva, hogy az épület nem állami tulajdon. Ennek tanúságára a falon elhelyezett felavatási emléktáblára is felhívja Candrea figyelmét. Mikor Candrea kitart követelése mellett, Buday kijelenti, hogy ő csak alkalmazottja az intézetnek, egyebekben a Diákasztal Felügyelő Bizottsága illetékes, mivel az Egyetemi Diákasztal mint önálló ifjúsági jóléti intézmény ennek a tulajdona. Kijelenti azonban azt is, hogy amennyiben a román megbízott erőszak alkalmazásával követeli az átadást, az erőszaknak engedelmességet kénytelen.

Candrea megbízott kijelenti, hogy mivel a Mensa Academica alapszabálya értelmében a Diákasztal vagyont mint egyetemi alapítványt a kvesztúra kezeli, azt állami tulajdonnak tekinti. Ezért a Felügyelő Bizottságot az erre szóló megbízás alapján feloszlottnak tekinti. Az adminisztrációs és szolgálatot teljesítő személyzet az ő ellenőrzése mellett továbbra is köteles működését folytatni. Buday titkár kijelenti, hogy az *Alapszabályok* idézett pontja arra az esetre vonatkozik, ha az Egyetemi Diákasztal megszűnne, de vagyona akkor sem állami, hanem alapítványi vagyon lenne, ami lényegesen más. Mivel csak erőszak alkalmazására hajlandó engedelmességet, a román megbízott ezt oly módon cselekszi, hogy megérinti Buday vállát, s kijelenti, hogy szükség esetén módjában van karhatalmat alkalmazni.

Buday a folyamatban lévő adminisztráció elvégeztéig az intézmény érdekében elvállalja az ügyek vezetését. A megbízott őt teszi felelőssé az intézet vagyonában ezután bekövetkező veszteségekért, és a mintegy 31 000 korona készpénzt átvéve eltávozik.

Nem sokkal ezután, május 21-én kitelepítik a bentlakó hallgatókat, visszaadják nekik a már befizetett díjakat, és a kiürített épületbe – átmeneti időre – az új egyetemi tanárok költöznek be. Maga Buday 1919. június 3-án válik meg az épülettől, amikor pontos leltárral, hiány nélkül átadja az Otthon felszerelését, bútorzatát, ágyneműkészletét és 13 798 korona készpénzt az új igazgatónak, Lupaş Ioan tanárnak.

A román Avram Iancu bentlakás ünnepélyes felavatása 1920. február 1-jén történik meg, amikor Ferdinánd király is végiglátogatja az összes egyetemi intézményt. Az Otthon addigi kétágyas szobáit négyágyasra bővítik, hogy eleget tudjanak tenni az állami ösztöndíjakkal összetoborzott hallgatók szállásigényeinek. Ettől kezdve „négyen-ötön laknak egy szobában, nem henyélnek fényűzően kettenként, mint elődeik idejében” – áll az első román egyetemi évkönyv jelentésében.

A telekkönyv átírása alkalmával a 3776-os számú telekkönyv az ingatlant a 3640/1938-as telekkönyvi szám alapján így jegyzi be: tulajdonos a Căminul Studentesc Avram Iancu (Avram

Iancu Egyetemi bentlakás). Az ingatlan azonban továbbra is megterhelve marad az építéskor felvett két kölcsön összegével.

Az Avram Iancu bentlakás gyarapodása a román uralom éveiben

A román állam érdeke volt, hogy a veszedelmesen vékony értelmiségi réteget minél sürgősebben felduzzassza. Ezért szokatlan mértékű anyagi támogatást nyújtott az otthonnak. Már 1919-ben 100 teljesen ingyenes és 140 féldíjas alapítványt létesít. A következő években, egészen 1930-ig csupán az Avram Iancu bentlakásban 200 ingyenes hallgató van, s alig 40–50 a fizetők száma. Ezeknek az ösztöndíjasoknak az eltartására évente három és fél millió és öt és fél millió lej közti szubvenciót kap az otthon.

Hogy ezekből az összegekből azután hogyan gazdálkodtak, az teljesen az igazgató hozzáértésétől függött. E tekintetben elismerést érdemel Bugnariu igazgató, aki több mint tíz éven keresztül igazgatta az intézményt.

A román uralom idején az intézet vezetői igyekeztek a férőhelyek számát növelni, ezért megszüntették az emeleteken levő társalgókat, s hogy a lakószobabeli zsúfoltság ne menjen a tanulás rovására, a két ebédlőterem közül az egyiket – az Egyetem utcára nézőt – berendezték tanulószobának.

Szintén a férőhelyeket növelte a manzárd személyzeti szobáinak, a raktárnak a megszüntetése, így az egész manzárdot lakószobákká alakították át. Így az eredetileg kétemeletes épületből „három”-emeletes lett. Szerencsés megoldás volt. A manzárdszobák ugyan alacsonyabbak, mint az első két emelet szobái, de levegősek, naposak és szép kilátás nyílik innen a városra.

Főleg egészségügyi szempontokat szolgált a román vezetőségnek az az intézkedése, hogy a nélkülözhető alagsori részeken modern fürdőt rendezett be. A hét, kádas fürdőfülkén kívül tizenkét zuhanyozó és gőzkamra állt a hallgatók rendelkezésére.

Ezenek felül 1930-ig az intézet igazgatója megtakarított három és fél millió lejt, amely összegből a Majális utcában egy és háromnegyed holdas parkot vásárolt, rajta gyönyörű villával. Arra nézve, hogyan lehetett ekkora megtakarítást elérni, felvilágosítást ad a volt Banes otthon igazgatójának igazoló irata, melyben jelzi, hogy deficittel zárta az évet. Az Avram Iancu hatalmas „üzem” a maga 250-es létszámával, modern otthon sok ösztöndíjossal, akiknek nagy része jogász, és az év nagy részében nem tartózkodik az otthonban, s így a számukra (is) kiutalt ösztöndíjak megmaradnak. Ugyanakkor az otthon ismert célszerű termei, berendezései is jövedelmeznek. Íme egyik év vonatkozó adatai: 1932/33-ban a bevételek között található tételek: könyvtárra 55 600 lej (minden hallgató évente ad 150 lejt), fürdőre 92 685 lej (minden hallgató fizet évente hasonlóképpen 150 lejt). Ezenkívül a kádfürdőre még külön fizet, aki azt veszi igénybe. (A városból is járnak be fürdeni!) A játékterem jövedelme is kitesz 100 000 lejt, s miután megvették a Majális utcai ingatlant, az is hozott évente kb. 150 000 lejt.

Ilyen feltételek mellett már 1927/28-ban tárgyalások folynak a szomszédos Petőfi utcai 5. és 7. számú házak, valamint a szemben lévő 12. szám tulajdonosaival ezeknek az ingatlanoknak a megvételéről, amire van kb. két és fél millió leje az intézetnek.

A következő években a Majális utca 29. és 29/A. ingatlanok tulajdonosai bocsátják áruba házaikat. A tulajdonos Pákei testvérektől, miután 1929. március 14-én döntés születik a vásárról, az otthon megveszi ezt a tágas, levegős, napos ingatlant, és némi vita után Peruțiu professzor javaslatára úgy íratják az Egyetem nevére, hogy „Este destinat pentru trebuințele Căminului Avram Iancu” (Az Avram Iancu bentlakás szükségleteit szolgálja).

A vásárt 1929. április 1-jén kötik meg a Pákei testvérekkel, a szerződést Hațegan Emil rektor írja alá. Az 1 hold és 384 négyszögöl területért az otthon 2 800 000 lejt fizet ki. Egy év múl-

va – hasonló feltételekkel – Diamanstein Izsótól megvásárolják azt a telket is, amelyet D. I. még 1928-ban megvett Pákeiektől (624 négyszögöl területet 750 000 lejért). Így egészül ki az otthon vagyona a Majális utcai ingatlanokkal, amely már 1 hold és 1008 négyszögöl, s amely összevont ingatlan összesen 3 millió 550 000 lejbe került. Itt az otthon tenispályát építtetett, a villát bérbe adta, a parkot a diákok nyáron tanulásra használták. A gyümölcs jövedelme is a pénztárt gyarapította. 1935-ben – nem ismerjük a körülményeket – Ștefănescu-Goangă rektor átvette az ingatlant a Lélektani Intézet és saját lakása részére. Feltehetőleg mint a Diákotthon igazgatója tette ezt.

Az Avram Iancu bentlakás szerepe a huszonkét év alatt

Komoly tanulás és fegyelmezett diákélet jellemezte ez idő alatt az Otthon életét. Ez akár példaként is szolgálhat kisebbségi hallgatóink számára. Ugyanakkor az is igaz, hogy fészke volt a román sovíniszta nemzeti szellemnek, a vasgárdista ifjúságnak is, amíg le nem verték ezt a mozgalmat.

Magyarok kevésbé kérték ide a felvételüket. Minden felekezetnek megvolt a maga otthona. Ide inkább csak azok jöttek, akik a román nyelvet akarták jobban elsajátítani. Akik itt laktak, különösképpen nem panaszkodtak a bánásmódra. A magyar beszédet nem szívesen hallgatták, egy időben meg is volt tiltva, de akik tanulmányaikban kitűntek, elég gyakran kaptak kedvezményeket is. Az Otthon a szomszédos Szent József katolikus otthonnal elég szívélyes kapcsolatot tartott fenn. Többször kisegítették egymást különféle élelmiszerek vagy felszerelési tárgyak kölcsönzésével.

Mindig fájó sebe maradt azonban Kolozsvár magyarságának az a tudat, hogy a korszerű Menza-palota, amely a város és az itteni magyar közösség áldozatkészségéből épült fel, román kézbe került, a román ifjaknak vált az otthonává. Ugyanakkor a magyar fiatalok régi, elavult otthonokban, sokszor tizenöt, húszan egy szobában, igen kedvezőtlen körülmények között készültek vizsgáikra. Örömmel figyeltük tehát, amikor a bécsi döntés utáni napokban az Avram Iancu is megkezdte a csomagolást, s elvitte a kb. 3000 kötetnyi román nyelvű kézikönyvtárát. A berendezésből alig vittek el valamit, inkább az ágyneműkből, de annak a legjavát.

Eltelt a huszonkét gyászos év, s a honvédség átvette az Otthont olyanszerű állapotban, mint azt a románok azon a bizonyos 1919. évi május 12-én.

Menza helyett Gábor Áron Otthon. 1940. szeptember 9.

Az Otthont a román igazgató (Hașegan nevű tanár) szeptember 9-én hagyta el. A régi személyzetből a gépész Ille István⁸ maradt itt. Szeptember 10-én a Magyar Népközösség megbízásából megjelent az Otthonban Reischel Artúr piarista tanár, és a gépésztől jelképesen átvette az Otthont. Az ajtókat lezáratta, s így maradt az épület lezárva, míg a honvédség szeptember 11-én be nem vonult. Az Otthont még aznap délben 12 órakor vitéz Pallay ezredes a 2. hadsereg közigazgatási csoportja részére átvette.

Másnap vitéz Németh tábormokkal az élen a katonai közigazgatási csoport el is helyezkedett az épületben, irodákkal, lakásokkal együtt. A katonai közigazgatási csoport 1940. október 15-ig volt az Otthonban, amikor is vitéz Nagy István minisztériumi osztálytanácsos átadta az Otthont Puskás Lajos gimnáziumi tanárnak leltározás és rendbehozás végett.

⁸ Ilea Ștefan.

Ez alig fél hónap alatt le is bonyolódott. A katonai közigazgatás átvonuló szálláspénze szolgáltatás fedezetül annak a meglehetősen nagy munkának, hogy az Otthont újra alkalmassá tegyék egyetemi hallgatók befogadására. A Dél-Erdélyből elmenekült több mint száz egyetemi hallgatónak kellett mindenekelőtt szállást biztosítani.

Október 21-én nyílt meg az Otthon, amelynek Hóman Bálint⁹ miniszter a Gábor Áron Otthon nevet adta. Három-négy nap alatt mind a 250 hely betelt. Nagy elégtétel volt ez Kolozsvár polgárai számára! Amikor pedig felkerült a címeres tábla a bejárat fölé, ugyancsak kattogtak a fényképezőgépek.

Beindult az Otthonban az egyetemi menza is. Így 1941 áprilisáig az épület ugyanazt a célt szolgálta, mint a Diákasztal. De a menza-igénylők nagy száma április után már nem tette lehetővé az itt étkezést, és maradt az eredetileg menzának épült intézmény csupán diákotthon.

Nagyon nagy hátránya volt az Otthonnak a virágos, gyepes udvar hiánya. Ezen a kietlenségén segített az intézet igazgatója, amikor a melléképület lapos tetejét korláttal látta el, bedeszkáztatta, és virágokkal díszítette, majd zuhanyt vezetett oda. Így ez lett az egyetlen olyan hely az intézetben, ahol szabadon lehettek a hallgatók, itt tanulhattak is, és napfürdőzhattak is, anélkül hogy valaki oda belátott volna. Ennek a berendezésnek a költségei 800 pengőt tettek ki, amit részben a hallgatók adtak össze, részben a teaestélyek és a játékkerem jövedelme egészített ki. Végleges megoldás csakis az Otthon megtakarított pénzén vásárolt Majális utcai telek visszavétele lett volna.

A modern szellemnek megfelelően igyekezett az Otthon vezetősége kialakítani a közösségi szellemet. E célból rendezett közös összejöveteleket mikuláskor, karácsonykor. A két nagyszabású teaestély annyira sikeres volt, hogy a mintegy 500 vendég számára meg kellett nyitni az Otthon földszinti termeit is.

A jelentős bevétel nemcsak a napozó létesítését tette lehetővé, hanem egy olyan fogadószoba berendezését is, amely alkalmas volt igényes vendégek fogadására.

A vezetőség megalkotta az Otthon-szabályzatot, mely 1941 tavaszán lépett életbe. Ez igazán szükséges volt itt, ahol 250 fiatal ember együttélését kellett biztosítani. Tiszteletben is tartották, hiszen az ösztöndíj megtartása a jó előmeneteltől függött, ez pedig fegyelmekkel járt.

Az intézet vezetősége az igazgatón kívül két felügyelő tanárból és egy orvosból állt. Az anyagi ügyeket egy gondnok felügyelte, bár ennek teendőit inkább az egyik felügyelő tanár intézte, aki benn lakott az intézetben.

Háborús évek. A kórházzá lett Otthon*

Puskás Lajos az előbb leírt fejezettel befejezte az Otthon történetét. Néhány, az Otthonnal kapcsolatos, az előbbi fejezetben nem említett vonatkozás Naplójában jelenik meg. Ezeket a részleteket onnan emelem ki, majd a rendelkezésemre álló – igen kevés – dokumentum alapján az 1945-ben az Otthont átvevő román egyetemi hatóságok átvételi tevékenységével zárom a diákotthon történetét, az ezt követő évtizedek eseményeit ugyanis nincs módomban nyomon követni.

Először is lássunk néhány részletet Puskás Lajos (kiadatlan) Naplójából:

⁹ Hóman Bálint (1885–1953) történész, politikus, 1932–38, majd 1939–42 között vallás- és közoktatásügyi miniszter. A kommunista népbíróság 1946-ban életfogytiglani börtönrre ítélte. A váci börtönben halt meg.

* Puskás Attila kiegészítése.

„Az épületet a román hatóságok Ilea gépészre bízták, hogy adja át. [...] Az elgondolás az volt, hogy ne éppen csak lakás-ellátásban részesüljenek a hallgatók, hanem nevelőintézet is legyen. Így lett »kollégium«. [...] Az iroda vezetésére két titkárt is kaptam (Árva József, Miszti S., Cselényi, Grigercsik), akik a pénzt és iratokat kezelték. Sőt az anyagiak kezelésére még egy gondnokot is kineveztek Juhos nevű tisztviselő személyében, amit én rossznéven vettem, mert mintegy ellenőrizni akart engem. A takarítás, mosás, ágynemű kiadása, számontartása a 8–10 tagú személyzet dolga volt, akik felett a gépész, Ilea tartott rendet. Nekem magamnak az intézet szellemi megszervezése, az alkalmazottak ellenőrzése maradt.

[...] Közvetlen felettesem György Lajos volt, az egyetem Diákjóléti Hivatalának a vezetője. Általános munkaprogram volt: reggeli ébresztés után kilencig minden diák el kellett hagyja a szobáját, hogy kezdetét vehesse a takarítás, de meg azért is, hogy ne lustálkodjanak. Kilenckor a félémeleti rácsot lehúzta a kapus, s délig nem lehetett ott közlekedni diáknak. Ez persze sok botrányt okozott, mert mindig voltak elkésett, lusta ifjak. A rács ellen sokszor tiltakoztak, de hasztalan. [...] Délután volt alkalmam a diákokkal foglalkozni – akkor inkább otthon voltak – és terveket készíteni. Az estét nagyrészt a hallgatók közt töltöttem, szobájukban meglátogatva, olvasótermet, játéktermet ellenőriztem.

Pedagógiai elvem az volt, hogy az ország leendő értelmiségi vezetőrétegét kötelességtudó, keresztény elvű, közösségért áldozatkész nemzedékké kell tenni. Ilyen értelemben rendeztünk esti szemináriumokat meghívott előadókkal és fektettünk súlyt a vasárnapi istentiszteletre, az egyetemi előadások látogatására, a vizsgakötelezettségek teljesítésére, az éjjeli kimaradások elkerülésére, s arra, hogy minden egyetemi hallgató végezzen már most, egyetemista korában valami társadalmi munkát. [...] Minderről pontos kimutatást vezetünk minden hallgatónak a személyi lapjába, amit sok más úrlappal magam szerkesztettem – s amiket aztán a többi otthonok is átvettek.

Persze ez az elég kemény fegyelem és ellenőrzés sokaknak nem tetszett, és »iskolás« fegyelemnek minősítették. Különösen fegyelmezetlenek voltak az »anyaországiak«, akik nem mentek át a kisebbségi élet jellemalkotó mostohaságain. [...]

Mi körül alakultak ki a konfliktusok? A reggeli felkelés, a rács, az éjjeli kimaradások és a szankciók miatt. Szerencsére a Diákjóléti Hivatal, nevezetesen György Lajos mindig szolidáris volt velem.

[...] A Gábor Áron Diákotthonhoz fűződő események sorába tartozik egy-egy románellenes kirohanás, valahányszor Dél-Erdélyből magyarellenés akciók híre jött. Persze az egyetemi ifjúság ezekben fő részes volt, én viszont a kollégiumon belül effélét nem tűrtem meg. Hirdetőtáblán tettem ki figyelmeztetést, és helyeztem szankciót kilátásba, ha valaki ilyen kilengésre vete-medik.”

A háborús években a behívások miatt csökkent az egyetemi hallgatók száma, egyre nehezebbé vált az Otthon pénzügyi helyzete, különösen a kollégium pénztárának a kifosztása után (1944-ben), ami kellemetlen árnyékot vetett a megbízott pénzkezelőkre, de végül is a tettes soha nem került meg, s az egész ügy Kolozsvár október 11-i elfoglalása után tárgytalanná vált. Viszont már 1944 nyaratól kórházzá alakult az Otthon. És ahogy rendre előbb német, majd magyar, majd végül szovjet-orosz kórház lett, úgy fogyatkoztak anyagi javai. Ezekről az időkről átvételi elismervények tanúskodnak. Ezeknek a segítségével próbáljuk legalább vázlatosan rekonstruálni a történeteket a kollégium 1945 nyarán bekövetkezett átvételéig.

Az eredeti tulajdonos a Kolozsvári Egyetemi Diákasztal

A hatalomváltás után, 1941-ben, időszerűvé vált a Petőfi utca 11. szám (később, illetve 1940 előtt Avram Iancu 11. szám) alatti ingatlan tulajdonjogának tisztázása. A kolozsvári Királyi Járásbíróságnak, a Telekkönyvi Hatóságnak 1941. május 31-én küldött levél a Kolozsvári Egyetemi Diákasztalnak azt az óhaját fejezi ki, hogy a 440-es helyrajzi számmal felvett ingatlant – amelyet a román hatóságok 1938-ban a 3640-es telekkönyvi szám alatt az Avram Iancu Diákotthon tulajdonába jegyeztettek be – helyezték vissza eredeti állapotába, azaz az 1918-as állapotnak megfelelően (a régi telekkönyv 3776-os száma alatt) a Kolozsvári Egyetemi Diákasztal tulajdonába.

Kórház kórház után a kollégiumban

A második világháború során már 1943-ban megfordult a hadiszerecsé, a német csapatok és szövetségeseik „rugalmas” elszakadásai a hátszágban is egyre nyomasztóbban éreztették hatásukat. Így aztán már 1944 kora nyarától a háború végéig előbb a német és a magyar, majd az orosz hadsereg kórházává lett a kollégium, s ezzel párhuzamosan fogyatkozott meg berendezése.

A német kórházra gyerekként emlékszem. Igen sokszor küldtek a katonák cigarettáért. Az Egyetem utca felőli belső udvar pedig örökké tele volt sörösládákkal és cseh meg német feliratú sörösuvegekkel. A német kórház elköltöztével mi, gyermekek sietve végigjártuk az elhagyott szobákat, és szüleim nagy rémületére diadalmasan vonultunk le egy német tiszt pisztollyal, néhány tojásgránáttal és kis rádiókészülékkel.

Az egyetlen német nyelvű elismervény szerint Werfeld Zugfeldwebel, a kolozsvári (klausenburgi) beteggyűjtőközpont adminisztrátora átvesz 1944. június 6-án a „Garbo Aron” egyetemi bentlakástól egy nagy íróasztalt és egy rádiókészüléket kölcsönként, s megőrzése a pecsét és aláírás szerint Herr Werfeldet terheli. Aligha csak ennyi volt az, ami eltűnt, méghozzá papíros nélkül. De hát a hadak útjában voltunk.

Aztán gyűlnek az elismervények. Van egy szeptember 5-i is, amelyben Fetterle József, a m. kir. államrendőrség detektív csoportvezetője igazolja, hogy átvett 60 db fejpárnát, ugyanennyi párnahuzatot, ágylepedőt és pokrócot 3–4 napi használatra. Valószínűleg így is volt, hiszen ugyancsak sietősen csomagolt a rendőrség. S ezt mi, gyermekek a Gábor Áron Kollégium igazgatói lakásából jól láttuk, hiszen a Biasini Szállóban volt a rendőrség raktára.

Ennél sokkal sietősebb az a szeptember 15-i elismervény, amely 50 pokrócról, ugyanennyi párnáról és párnahuzatról szól. Aláírás is van, de hogy kiknek, ez nem szerepel az elismervényen.

Szeptember 24-én a m. kir. tábori kórház részére vesz át Pagy (?) Lajos tizedes 200 db fejbánkóst, 225 db huzatot, 386 takarót és 570 lepedőt.

És végül október 8-án, immár mindössze három nappal „felszabadulásunk” előtt a m. kir. 25. honvéd tábori kórház vesz át 247 sodronyos vaságyat, 805 matracot, 250 db lepedőt, 240 db fejbánkóst, 245 huzatot és 250 tábori takarót. Ezek után a szovjet kórház részére aligha maradt valami.

Íme, hogy számol be a történekről felettesének Puskás Lajos igazgató:

„A május hó elején beköltözött német Krankensammelstelle [tábori gyűjtőkórház] szeptember 16-án váratlanul, minden előzetes bejelentés nélkül távozott el. [...] Ilyen körülmények között a jegyzőkönyvileg átvett leltár átadásáról szó sem lehetett. Megállapításunk szerint különösen pokrócokból tűnt el bizonyos mennyiség.

A német kórház eltávozása után, mikorra az intézetet kitakarítottuk, szeptember 21-én beköltözött a 7-es számú honvéd hadikórház, amely itt tartózkodott október 6. reggelig, mikor is szintén minden előzetes bejelentés nélkül eltávoztak, magukkal vive kb. 200 db lepedőt, vánkoszuzatot és pokrócaink javát.

Október 7-én a 2. sz. tábori kórház részéről jelentek meg tehergépkocsik, és igénybevételi rendelettel elszállítottak bemondásuk szerint Bonchidára a Bánffy-kastélyban berendezett honvédkórház részére 250 sodronyos ágyat a hozzá tartozó matracokkal, ágyneművel.

Az orosz hadsereg október 11-i bevonulásakor már csak egy ágyfelszerelésétől megfosztott intézet maradt. Október 10-éről 11-ére virradó éjjel az intézet aknabecsapódástól megsérült. Az akna a padlást átütötte, és a III. emeleten állt meg. [...] Valamivel súlyosabb kárt okozott a földszinti kis könyvtárszobában támadt tűz. Valószínűleg a kivonuló németek dobhattak be tűzokozó lövedéket, vagy ide is akna csapódhatott. [...] Ebben a szobában könyvek nem voltak, hanem a kollégium anyagraktára és zenefelszerelések, amelyek el is pusztultak. A tűz átcsapott a könyvtárszobába is. [...] Ami használható könyv maradt, később az orosz kórház parancsnokának az engedélyével a Báthory–Apor szemináriumba szállítottuk.

Október 11–23. között az intézet általában használaton kívül volt. Ami ágynemű még volt, azt elvitték a több ízben kutató orosz katonák.

[...] Október 23-án orosz könnyű sebesült kórház költözött be és itt maradt november 3-ig. Ők már csak szalmán feküdtek.”

A továbbiakban az igazgató beszámol az intézet állapotáról, kitakarításáról, megmaradt ingóságairól s arról, hogy a túrhető állapotban lévő intézetbe máris beköltözhetnek a hallgatók. Azt is közli P. L., hogy az intézet kapusát, Kovács Dénest az oroszok elvitték, sohasem került vissza.

1945. január 22-én Kolozsvár szabad kir. város közigazgatási kirendeltsége, a megyei főispáni hivatal, kéri az intézet ingó és ingatlan vagyonának a leltárát, arra kérve az igazgatót, hogy jelezze azokat a veszteségeket, amelyek 1944. december 31-ig érték az Otthont. A teljes leltár 1945. február 5-re elkészül, és P. L. továbbítja az igazgató György Lajosnak, a Diákvédő Hivatal elnökének.

Mintegy utolsó fejezetként 1945. június 26-án jegyzőkönyvvel az I. Ferdinánd király Egyetem nevében Sângeorzan Emil és Ilea Ștefan (a volt és immár új gépész) átveszi az intézetet, ezúttal mint Căminul Studentesc Avram Iancu. Jelen van Oprișor Simion is az egyetem részéről.

Ezt követően Puskás Lajos jelenti dr. György Lajosnak, a Diákvédő Hivatal elnökének a történeteket, azt is, hogy az átadás leltár nélkül történt, mivel „az átadás pillanatában még román katonai egység volt az épületben, néhány nappal utána pedig az orosz parancsnokság részére foglalták le, úgyhogy a bentlakó román egyetemi hallgatósnak is ki kellett költöznie”.

Ebben a levélben közli azt is az igazgató, hogy „a Gábor Áron Kollégium irattárát magamhoz vettem, és a Professzor úr további rendelkezéséig magamnál őrzöm”.

Az itt közölt anyag feltehetően csak töredékrésze a volt irattárnak. A többi irattári anyag sorsáról nincs tudomásom.

Ezután az igazgató, Puskás Lajos családjával átköltözött a szomszédos Petőfi utca 13. szám alatti egykori középiskolai bentlakás I. emeleti lakásába.